

У космас лесу, гарода, саду,
У космас клопату
Пра пагоду, пра ўроду, расаду¹⁰.

Нацыянальны свет, як даводзіць паэт, немагчыма ўявіць без гэтага вяскова-сялянскага побыту, спрадвечнай стыхіі народнага жыцця, еднасці з лесам, полем, садам, прыродай наогул. Зямля бацькоў для яго – гэта духоўна-гістарычная спадчына, вечная і непераходная каштоўнасць быцця. Ушаччына, "спадчыннае возера" Вечалле, матчына хата, народная песня, усё тое, што складае іншыя рэгіянальныя вытокі і традыцыі, становіцца ў Р. Барадуліна сутнасным момантам і грунтам яго паэтычнага мыслення, адпраўным пунктам у стварэнні нацыянальнай мадэлі свету. Ён глыбока шануе народнае слова, духоўную культуру свайго краю, усё спадчынна-матчынае на зямлі. У вершы "На схіле алфавіта" рэгіяналізмы, тапонімы радзімы, назвы свят, знаёмыя з дзяцінства імёны, даўнія забытыя ці напэўна забытыя найменні нібы і складаюць своеасаблівы народны слоўнік, уважскарашаюць спрадвечны беларускі дух. Паэт жадае зберагчы моўнаэтнічную, генную памяць народа і добра ўсведамляе, што рэгіянальны свет – гэта таксама часцінка цэласнага ўяўлення пра этнас і беларускі этнакосмас.

Рэгіянальны кампанент адыгрывае прыкметную ролю ў раскрыцці нацыянальнага свету і нацыянальнага быцця і ў творчасці шматлікіх іншых паэтаў Беларусі (Н. Гілевіч, А. Пысін, А. Грачанікаў, Я. Янішчыц, Д. Бічэль-Загнетава, Ю. Свірка, А. Лойка, К. Камейша і інш.).

Нацыянальная карціна свету, вобраз Беларусі – свайго роду мазаічнае палатно, і гэта добра адчуваюць самі паэты, калі гавораць, што беларускі вобраз свету "вельмі розны, нават калейдаскапічны"¹¹ (Л. Дранько-Майсюк), "гэта, хутчэй, не вобраз, а вобразы", якія "па сутнасці з'яўляюцца адным зборным, шматстайным вобразам"¹² (А. Разанаў). Канцэпцыю нацыянальнага вобраза свету наўрад ці можна лічыць на сённяшні дзень цалкам сфарміраванай, як, несумненна, і тое, што яна будзе пашырацца і дапаўняцца. Відавочна, што дадатковага далейшага вывучэння патрабуе даследаванне ўплыву рэгіянальных фактараў і традыцый на выпрацоўку беларускай мадэлі свету.

¹ Гл.: Гачев Г. Д. Национальные образы мира. М., 1988.

² Шамякіна Т. І. Нацыянальны космас беларусаў і літаратура (да пастаноўкі праблемы) // Шляхам стагоддзяў: Матэрыялы дзвюх канф. аднаго года / Пад рэд. А. А. Лойкі. Мн., 1992. С. 78–87.

³ Гачев Г. Д. Указ. тв.

⁴ Гл.: Королев С. И. Вопросы этнопсихологии в работах зарубежных авторов. М., 1970.

⁵ Бромлей Ю. В. Этнос и этнография. М., 1973. С. 163.

⁶ Навуменка І. Я. Янка Купала. 2-е выд., дап. Мн., 1980. С. 113.

⁷ Грынчык М. М. Рэгіянальныя традыцыі і творчы працэс // Рэгіянальныя асаблівасці беларускай мовы, літаратуры і фальклору: Тэз. дакл. рэсп. навук. канф. Гомель, 1973. С. 89.

⁸ Цытаты з твораў Я. Коласа тут і далей падаюцца паводле выд.: Колас Я. Збор твораў: У 14 т. Мн., 1971–1976. Т. 1.

⁹ Баравы Р. Матывы творчасці Максіма Танка // Танк М. На этапах: Вершы. Факсімільнае выд. Вільня, 1936. С. VII.

¹⁰ Барадулін Р. Самота паломніцтва: Кн. паэзіі. Мн., 1990. С. 62.

¹¹ Анкета "Вобраз": Уладзімір Калеснік, Алесь Разанаў і інш. // Вобраз-90: Літ.-крыт. артыкулы. Мн., 1990. С. 14.

¹² Там жа. С. 28.

Бельскі Алесь Іванавіч – доктар філалагічных навук, прафесар кафедры беларускай літаратуры ХХ ст. БДУ.

М.І. ЧМАРАВА

Я.А. ЛЯЦКІ ЯК ДАСЛЕДЧЫК БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Яўген Аляксандравіч Ляцкі (1868–1942) – гісторык і тэарэтык літаратуры, пісьменнік, першы прафесар рускай мовы і літаратуры Карлавага ўніверсітэта ў Празе, ганаровы доктар Бялградскага ўніверсітэта, член-карэспан-

дэнт Інстытута славянскіх даследаванняў (School of Slavonic Studies) у Лондане, сапраўдны член Чэшскага каралеўскага навуковага таварыства – быў шырока вядомы ў інтэлектуальных і грамадскіх колах Еўропы свайго часу. На жаль, у беларускім друку звестак пра дзейнасць нашага славутага земляка вельмі мала. І толькі да 130-годдзя з дня нараджэння вучонага-славіста ў 1999 г. з'явіўся артыкул, дзе Я.А. Ляцкі разглядаецца як фалькларыст і этнограф¹. Аднак і ў гэтай публікацыі мала звестак пра дзейнасць нашага славутага земляка ў міжваеннай Чэхаславакіі, дзе таленавіты вучоны значна спрыяў развіццю беларускага літаратуразнаўства. Безумоўна, асоба Я.А. Ляцкага павінна быць прадстаўлена больш грунтоўна ў гісторыі беларускай літаратуры, што мы і паспрабуем зрабіць.

Я.А. Ляцкі нарадзіўся ў спадчынным маёнтку Ляцкоўшчына, што каля вёскі Гайна пад Барысавам. Лес Яўгена Аляксандравіча быў няпростым. Пасля заканчэння гісторыка-філалагічнага факультэта Маскоўскага ўніверсітэта Я.А. Ляцкі займаўся этнаграфіяй, асабліва беларускай. У 1907–1908 гг. ён з'яўляўся супрацоўнікам гістарычнага аддзялення Рускага музея цара Аляксандра III у Пецярбурзе, дзе працаваў над бібліяграфіяй рускай этнаграфічнай літаратуры і свае артыкулы друкаваў у шматлікіх часопісах Расіі. У канцы 1917 г. Яўген Аляксандравіч эміграваў у Фінляндыю, затым у Швецыю, дзе заснаваў часопіс «Около России», а таксама выдавецтва «Северные огни».

З 1922 г. Я.А. Ляцкі – у эміграцыі ў Чэхаславакіі. У гэтым жа годзе ён быў прызначаны экстраардынарным, а ў 1927 г. сапраўдным прафесарам рускай мовы і літаратуры Карлавага ўніверсітэта ў Празе.

Акрамя выкладчыцкай дзейнасці на факультэце, Я.А. Ляцкі працягваў займацца літаратуразнаўчымі даследаваннямі. Тады ён надрукаваў мноства артыкулаў і нататак у розных славістычных часопісах Чэхаславакіі, выдаў шэраг манаграфій па гісторыі рускай літаратуры на рускай, чэшскай, польскай і сербскай мовах, падручнік па рускай мове і інш.

Спадчына Я.А. Ляцкага ўяўляе сабой дакументальна багатыя сведчанні яго навуковай дзейнасці і шматбаковых літаратурных кантактаў. Жыццё і дзейнасць прафесара Я.А. Ляцкага ў міжваеннай Чэхаславакіі, акрамя таго, уключаюць разгалінаваныя сувязі са славістамі Еўропы (А. Флароўскім, Г.Н. Говардам, А. Елачычам, В. Лесным, Этторы Ла Гатта, І. Поліўкам і інш.). Я.А. Ляцкага ведалі і цанілі ў Чэхаславакіі і ўсёй Еўропе як выключна кваліфікаванага русіста. Але ж у сферы яго навуковых інтарэсаў былі і іншыя славянскія літаратуры – у прыватнасці сербская, чэшская, польская і беларуская. Істотна, што славыты вучоны практычна невядомы як даследчык і прапагандыст беларускай літаратуры, палымяны абаронца дэмакратычных праў Беларусі, шчыры і адданы сын сваёй Радзімы, тактоўны настаўнік і кампетэнтны дарадчык маладой беларускай навукі.

Вынікі нашай працы ў Літаратурным архіве помнікаў нацыянальнага пісьменства ў Празе дазваляюць канстатаваць, што прафесар Я.А. Ляцкі актыўна цікавіўся развіццём беларускай культуры, станаўленнем беларускай навукі. Таленавіты вучоны быў у перапісцы з Ц. Гартным, В. Ластоўскім, С. Некрашэвічам, М. Піятуховічам. Паводле сведчання былога пражскага студэнта В. Жук-Грышкевіча, «прафесар Ляцкі лічыў сябе беларусам і на пражскім грунце ўзяўся за паважныя студыі творчасці Купалы, Коласа й Багдановіча. Вынікам гэтага былі ягоныя артыкулы аб гэтых трох паэтах у паважных еўрапейскіх літаратурных часопісах на французскай, а найбольш на італьянскай мове. Такім чынам, прафесар Ляцкі быў бадай што першым літаратурным крытыкам, што пачаў знаёміць заходні літаратурны свет з беларускай літаратурай»².

Яўген Аляксандравіч “на пражскім грунце” не толькі адчуў сябе беларусам, але і сапраўды ўзяўся за вывучэнне і разгляд творчасці асобных прадстаўнікоў беларускай літаратуры, манаграфій і падручнікаў, выдадзеных у БССР і эміграцыі. Актыўныя кантакты і перапіска з беларускімі савецкімі

дзеячамі навукі і культуры пачаліся ўжо ў 1925 г. пасля таго, як Я.А. Ляцкі атрымаў магчымасць асабіста пазнаёміцца з М. Чаротам і Ц. Гартным падчас прыезду гэтых пісьменнікаў у Прагу.

Сярод мноства цікавых дакументаў, якія датычацца вывучэння Я.А. Ляцкім беларускай літаратуры часоў міжваеннай Чэхаславакіі, у Літаратурным архіве помнікаў нацыянальнага пісьменства ў Празе намі знойдзены пераклады вершаў М. Багдановіча на рускую мову, а таксама падрыхтаваны прафесарам да друку артыкул, прысвечаны творчасці нашага славутага песняра. На бездакорнай рускай мове Я.А. Ляцкі, з уласцівай яму пазычнасцю і метафарычнасцю выкладання, дапамагае чытачу раскрыць глыбіні, мастацкія і сэнсавыя таямніцы паэзіі М. Багдановіча, выявіць яе непаўторнасць. Даследчыка цікавяць не еўрапейскія ўплывы на паэзію М. Багдановіча, не тэхнічная праца паэта над беларускім словам, а зварот да беларускай стыхіі. «Песни Богдановича (а менавіта так называе Я. Ляцкі вершы паэта. – М. Ч.), посвященные белорусским мотивам, не схождение с парнасских высот, не отказ от них, но попытка достичь гармонии, попытка расширить и углубить владевшую поэтом гамму настроений»³. Я. Ляцкі акцэнтуюе ўвагу на пытанні аб заканамернасці звароту М. Багдановіча ў яго творчасці да беларускай глебы. Вучоны лічыць, што ўплывы на М. Багдановіча паэтаў дарэвалюцыйнай эпохі – з'ява не прынцыповага творчага характару. Даследчык праводзіць таксама думку, што неістотным з'яўляецца і пытанне пра суаднесенасць творчасці М. Багдановіча з той ці іншай мастацкай школай. «Важнее, – лічыць Я.А. Ляцкі, – что такой поэт, как Богданович, которого нельзя причислить ни к какой определенной школе, сумел сочетать свое высокое артистическое настроение с образами еще безыскусственной, еще полевой и лесной поэзии»^{3, 5}.

Зварот такога славутага і таленавітага вучонага, як Яўген Аляксандравіч Ляцкі, спрыяў азнаямленню ўсяго культурнага свету з новай паэзіяй Беларусі, з зоркай еўрапейскай велічыні – Максімам Багдановічам. Невыпадкова, што артыкул пра М. Багдановіча Я.А. Ляцкі друкаваў у італьянскім славістычным часопісе "Rivista di letteratura slave" (1928).

Улічваючы зацікаўленасць з боку студэнтаў філасофскага факультэта вывучэннем беларускай мовы і літаратуры, Я. Ляцкі ад імя славянскага семінара Карлавага ўніверсітэта ў Празе звяртаўся ў выдавецтва «Полымя» з просьбай узбагаціць бібліятэку семінара беларускімі выданнямі, якія характарызавалі б Беларусь з культурнага, гістарычнага і этнаграфічнага бакоў, і ён гэтыя кнігі атрымаў дзякуючы Ц. Гартнаму, С. Некрашэвічу. У лісце да Ц. Гартнага, напісаным па-беларуску, Я. Ляцкі выказваў шчырую падзяку за дасланыя яму кнігі: «Чытаючы іх, ізноў звяртаюся думкай да Вас. яшчэ раз адчуваю патрэбу шчыра падзякаваць Вам за тую радасць, якую дае мне беларуская творчасць на нашай мілай мове. Пастараюся, каб аў гэтых кнігах даведаліся і іншыя, што не ўмеюць чытаць па-беларуску»⁴. Яўген Аляксандравіч шчыра падтрымліваў і вітаў усіх, хто актыўна працаваў на ніве беларускай культуры, незалежна ад палітычных арыентацый. Варта адзначыць, што яго ацэнкі і водгукі былі аб'ектыўныя, але дастаткова строга. Аўтарытэтны вучоны заклікаў маладых беларускіх калег падпарадкоўваць сваю нацыянальную думку навуковаму пошуку ісціны. Як вопытны і тактоўны настаўнік, Я.А. Ляцкі разумеў, што пэўныя недахопы маладых беларускіх вучоных (суб'ектыўнасць і неасцярожнасць у навуковых меркаваннях) – гэта вынік барацьбы за нацыянальную самабытнасць і палітычную незалежнасць і з'яўляюцца агульнымі для ўсіх народаў, якія адраджаюцца. Асабліва гэта датычылася рэцэнзій на «Гісторыю беларускай (крыўскай) кнігі» В. Ластоўскага і «Гісторыю беларускай літаратуры» М. Гарэцкага. Я.А. Ляцкі высока ацаніў абодва выданні за фактычны матэрыял, што, па яго словах, робіць кнігі «каштоўным даведнікам, які выкарыстаюць і гісторыкі літаратуры, і педагогі, і этнографы»⁵ (539), а таксама «аднаўляюць пра-

ва навукова-гістарычнай увагі да народа, які... пакінуў такі значны след у помніках свайго пісьменства»⁵ (539). Апора і арыентацыя для аб'ектыўнага, усеабдымнага вывучэння Беларусі, на думку вучонага, яшчэ доўгі час будзе фундаментальная праца Я. Карскага – гэтага, па выразу Я.А. Ляцкага, “Нестара беларусазнаўства”.

У сваіх літаратуразнаўчых артыкулах Я. Ляцкі акцэнтуюе ўвагу на некаторых спрэчных пытаннях таго часу, асабліва гэта датычыцца самастойнасці беларускай мовы. Яўген Аляксандравіч добра ведаў, што сярод рускіх вучоных у гэтых адносінах яшчэ існавалі рознагалоссі. Аднак і тут Я. Ляцкі заставаўся паслядоўным у сваёй пазіцыі аб'ектыўнага, навуковага вырашэння гэтага пытання сіламі не толькі бакоў, якія спрачаюцца, але і спецыялістаў у галіне іншых славянскіх моў. Беларуская мова, на думку прафесара, павінна вывучацца як самастойная і адна з важнейшых частак агульнаславянскай філалогіі. Я.А. Ляцкі імкнуўся прымірыць рускіх тэарэтыкаў “заходне-русізма” і меркаванні, выкладзеныя ў кнізе В. Ластоўскага “Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі”. Спрэчка вялася вакол пытання аб прызнанні ці непрызнанні агульнарускай асновы, на якой гістарычна развіліся тры галіны рускага племені. На той час гэтае пытанне яшчэ не выйшла за стадыю палітычных перадумоў, таму Яўген Аляксандравіч лічыў патрэбным яго вырашаць праз памяркоўнае вывучэнне аб'ектыўных фактаў мовы і культуры, каб убачыць сапраўдныя рысы беларускага нацыянальнага генія. Прафесар Я. Ляцкі асабліва падтрымліваў тую акалічнасць, што ў пачатковай стадыі навукова-гістарычнага вывучэння беларускай літаратуры і фарміравання літаратурнай мовы значны ўдзел прымаюць і вучоныя, якія ўжо праявілі сябе ў даследаваннях па рускай філалогіі (Я. Карскі, М. Любаўскі, І. Замоцін, А. Вазнясенскі, Д. Ягораў і інш.). Такім чынам, не парываецца жывая сувязь з рускай навукай, але гэта, на думку Яўгена Аляксандравіча, «падкрэслівае абавязак для рускіх вучоных бліжэй прыглядзець да з'яў шырокага і яркага развіцця беларускай літаратуры»⁶.

Яўген Аляксандравіч спрыяў інфармаванню польскай грамадскасці аб беларускім культурным руху. Пра гэта сведчыць тэлеграма ад Славянскай Лігі ў Польшчы, у якой даўнішні сябар беларускай культуры А. Апяхоўскі спадзяваўся на дапамогу вучонага ў правядзенні ў 1927 г. вялікай выставы па гісторыі беларускай кнігі ў Варшаўскім універсітэце. З гэтай нагоды арганізатары прасілі Я. Ляцкага даслаць па аднаму экзэмпляру разнастайных беларускіх выданняў з Прагі, а таксама інфармацыю пра беларускія выдавецтвы ў Чэхаславакіі⁷.

Падтрымка Я.А. Ляцкім адраджэнскіх працэсаў у Беларусі была заўважана і ацэнена інтэлектуальнымі і культурнымі коламі на радзіме. У 1926 г. Інстытут беларускай культуры запрашаў прафесара-эмігранта на акадэмічную канферэнцыю, у якой прыняць удзел запрошанаму перашкодзілі службовыя абавязкі. Але ў сваім пісьмовым прывітанні на беларускай мове вучоны падкрэсліў наступнае: «Выказваю надзею асабіста пазнаёміцца з тымі дзеячамі, якія кладуць такі бліскучы пачатак слаўнаму развіццю беларускай культуры. Зайздросчу тым, хто мае шчасце быць у сучасны момант яе будаўніком»⁸.

У 1928 г. літаратурная суполка «Полымя» запрашала вучонага прыняць удзел, у той ці іншай форме, у святкаванні 20-годдзя літаратурнай дзейнасці Ц. Гартнага. Ліст-зварот да яго падпісаны Я. Коласам, М. Чаротам, В. Сташэўскім⁹.

Прынцыповая пазіцыя, падтрымка і прапаганда Я.А. Ляцкім беларускай культуры прымушала калег-скептыкаў упэўніцца ў яе багацці і перспектывах развіцця. Разам з тым Яўген Аляксандравіч скіроўваў маладых беларускіх даследчыкаў на тое, каб культурнае адраджэнне Беларусі здзяйснялася ў святле сапраўднай асветы і навукі, без лішняга захаплення палітычнай тэндэнцыйнасцю. Прафесар агульнаеўрапейскага прызнання лічыў неаб-

ходным, каб беларуская культурная думка годна ўвайшла ў агульнаславянскі кантэкст, і шмат рабіў дзеля гэтага. Многія выказванні Я.А. Ляцкага гучаць актуальна і сёння: «Белоруссия не должна стоять с потупленным взглядом... Белоруссия должна осознать свое национальное единство, чтобы защитить свои права на свой труд и свою судьбу, чтобы войти равным членом в общий состав европейской и мировой семьи. Она должна помнить, что ее независимость и свобода также нужны человечеству, как и ее труд общечеловеческой культуре»¹⁰.

¹ Цішчанка А. З думкай пра Беларусь (да 130-годдзя з дня нараджэння вучонага-славіста Я.А. Ляцкага) // Польша. 1999. № 1. С. 156–185.

² Жук-Грышкевіч В. 25 сакавіка: Успаміны з Менску, Будслава, Вільні, Прагі, Савецкай турмы. Таронта, 1978. С. 20.

³ Ляцкі Е. А. Максим Богданович (Черновик статьи) // Literarní archiv památníku národního písemnictví v Praze. Fond J. A. Ljaceho. Archiv Belorussija. S. 3–5.

⁴ Ліст Я.А. Ляцкага да Ц. Гартнага (Чарнавік) // Там жа.

⁵ Гісторыя Беларускай (крыўскай) кнігі В. Ластоўскага: Коўна, 1926. Рэц.: Ljacky J. [Рэцэнзія] // Slovansky přehled, Roc. XVIII, 1929. S. 539–540.

⁶ Voznjasevskij A. N. Poemy Janki Kupaly. Rec.: Ljacky J. [Рэцэнзія] // Literarní archiv památníku národního písemnictví v Praze. Fond J. A. Ljaceho. 3 II korektura, 4°.

⁷ Telegram Ligi Slovjanskoj v Polsce 28.08.1927. Там жа.

⁸ Чарнавік прывітальнага слова Я.А. Ляцкага ўдзельнікам акадэмічнай канферэнцыі Інбелкульт у Мінску 10.11.1926. Там жа.

⁹ Ліст ад літаратурнай арганізацыі “Польша” Я.А. Ляцкаму, 1928. Там жа. Korporace, 1 list.

¹⁰ Ljacky J. Belarus, clanek, 5 II strojop., 4°. Там жа.

Чмарава Марына Іванаўна – аспірантка кафедры славянскіх літаратур БДУ. Навуковы кіраўнік – доктар філалагічных навук, прафесар І.А. Чарота.

Т.Е. АВТУХОВИЧ

“СОН” В ПОЭЗИИ Е. БОРАТЫНСКОГО*

Исключительное место образа “сна” в поэзии Е. Боратынского не осталось не замеченным исследователями. “Через творчество позднего Боратынского проходят, варьируясь, неоднократно повторяются образы и понятия, полные символики и многозначительных ассоциаций: буря, звезда, пир, бокал, жатва, но особенно настойчиво – тема “золотых снов”¹. В связи с ранней поэзией Боратынского об этом писала И. Семенко². Выдвинуты версии значения образа: “сны золотые” – символ поэзии (Л.Г. Фризман³), иллюзорности любви и счастья (И.М. Семенко), мечтательности (Е.Н. Лебедев⁴), область “ухода” поэта от трагических проблем жизни (И.М. Тойбин⁵).

Вместе с тем семантика “сна” в поэзии Боратынского не исчерпывается предложенными толкованиями; анализ выявляет, с одной стороны, ее внутреннюю противоречивость, несводимость к одному значению даже в пределах отдельного периода, не говоря о творчестве поэта в целом; с другой – изменение принципов функционирования образа “сна”, эволюционирующего от эмблематического (иконического) к мифологическому и становящегося жанро- и циклообразующим фактором.

Впервые образ “сна” возникает в послании “К Креницыну” (1819), где вначале в формуле сравнения “как смутный сон”, а затем в виде эмблематического образа “внимать снам твоим” это выражение противостоит реальности и как воспоминание о прошлом, для которого характерны “мечтанья, и живость детских чувств и сладость упованья”, и как неясное представление “о будущем, о счастье”. Соотнесение “снов” с прошедшим основывается на давней поэтической традиции, ближайшим источником которой для Боратынского может быть поэма Жана Батиста Легуве “Воспоминания, или

* В данной статье принято современное написание фамилии поэта.